

"Finsk sisu" og "norsk" hoppmentalitet. Skiløping og skiftende kvensk minoritetsforståelse i fortellingene om "finske" Per Olsen og "hopperen" Bjørn Wirkola

Av Helge Chr. Pedersen

Abstract

Despite the importance of sport to society as a whole and to different minority groups, the role of sport in forming ethnic identities in the Nordic countries have not been thoroughly examined by academics. The historically diverse communities of *Northern Norway*, consisting of Kveens, Sámi and Norwegians has fostered great athletes. Skiers Per Olsen and Bjørn Wirkola from Alta are two of them who competed in the 1950s and 1960s respectively. They were both of partly Kveen heritage. This article investigates the shifting understanding of Kveen identity throughout the post-war period by analyzing media narratives about Olsen and Wirkola. This study shows how their Kveen identity was shaped by their personalities as well as how it evolved over time. The Kveen heritage was highlighted in the narratives of Olsen in the 1950s but not in the displays of Wirkola ten years later. Today, Wirkolas' Kveen heritage is central to the understanding of his success as a Ski jumper.

Key words: Kveen Identity; Cross Country Skiing; Ski jumping; Minority Politics; Media Narratives

Författare:

Helge Chr. Pedersen, FK, lektor i historia vid UiT – Norges Arktiske Universitet, Campus Alta. helge.c.pedersen@uit.no

Copyright:

© 2023 Författaren/författarna. Artiklar i IHS publiceras under en Creative Commons-licens (Creative Commons CC-BY 4.0), vilket ger tredje part rätt att kopiera och återdistribuera materialet i vilket medium eller format som helst förutsatt att författarnamn och källa anges korrekt.

DOI: <https://doi.org/10.61684/ihs.2023.18883>

Hur citera:

Helge Chr. Pedersen, ”’Finsk sisu’ og ’norsk’ hoppmentalitet. Skiløping og skiftende kvensk minoritetsforståelse i fortellingene om ”finske” Per Olsen og ”hopperen” Bjørn Wirkola, *Idrott, historia och samhälle: Idrotthistoriska föreningens årsskrift*, 2023 (vol 42).

Granskning:

Artikeln har gjennomgått sakkunnsgranskning enligt modellen double blind peer review.

Per Olsen og Bjørn Wirkola fra Aronnes i Alta

Aronnes i Alta fostret to store skistjerner i etterkrigsårene. Den ene var langrennsløper Per Olsen (1932–2013) som hadde sin aktive karriere på 1950-tallet, og den andre var skihopper Bjørn Wirkola (1943-) som konkurrerte på 1960-tallet. Begge hadde kvenske aner og vokste opp i et miljø preget av etnisk mangfold, der samisk, kvensk og norsk språk og kultur levde sammen.¹ Fortellingene om dem i pressen i perioden de var aktive speilet denne hybriditeten svært ulikt. For Olsen ble ”det finske”² en del av hans identitet og delforklaringen på hans prestasjoner. For Wirkolas del var det ”finske” fraværende i fortellingene om ham da han konkurrerte, det har først blitt et aspekt i vår egen tids fortellinger om ham.

Idrett er nært knyttet til identitetskonstruksjon og idrettshelter blir gjerne brukt som symboler for ulike typer identitetsfellesskap. Først og fremst har nok idrett blitt brukt i ulike staters nasjonsbyggingsprosjekter, som i den norske nasjonsbyggingen der dyrkingen av nasjonale norske idrettshelter har stått sentralt helt fra den moderne idrettens, og da særlig skiidrettens, gjennombrudd på slutten av 1800-tallet. Idrettshelters prestasjoner og egenskaper har blitt knyttet til deres norske identitet og som resultat av, og symbol på, ”norske” verdier og egenskaper. I dag er bruken av idrettshelter som identitetssymboler mer flertydig enn tidligere, i det en kan hevde at idrettshelter nå oftere også blir brukt som representanter for andre og gjerne divergerende identitetsfellesskap. Fellesskap som kan stå i kontrast til, overlapp eller løpe parallelt med det nasjonale majoritetsfellesskapet. En og samme idrettspersonlighet, som i tilfellene Olsen og Wirkola, kan formes til symboler for flere identitetsfellesskap samtidig, og bli representant for både det norske nasjonale fellesskapet og et bestemt minoritetsfellesskap – i deres tilfelle symboler for den kvenske

¹ Kjell Roger Eikeset, *Altas historie: Bind 3: Dramatiske tiår 1920–1964* (Alta 1998).

² Pressen på 1950-tallet bruker begrepet ”finsk” om det en vanligvis betegner som ”kvensk” i dag. Begrepene brukes delvis synonymt i dag, men det er også ulike forståelser av hvorvidt det ”finske” og det ”kvenske” representerer det samme i dag og hvorvidt begrepene representerer den samme, eller ulike folkegrupper i fortida. I denne artikkelen forstår jeg det sånn at pressens bruk av betegnelsen ”finsk” om Per Olsen i 1950-årene best kan forstås som synonymt med det betegnelsen ”kvensk” representerer i dag: etterkommere av innvandrere Nord-Finland i perioden 1700 til begynnelsen av 1900-tallet.

minoriteten. Pressens fortellinger om dem viser at forståelsen av etniske identiteter er gjenstand for forhandling og reforhandling, og at skiftende identitetsforståelser må forstås i historisk kontekst.

I min undersøkelse av samtidens fortellinger om Olsen og Wirkola trer det fram tre ulike forståelser av kvensk identitet. Den første forståelsen finner vi i de *essensialiserende* fortellingene om den "finske" Per Olsen på 1950-tallet. Den andre forståelsen finner vi i de *rasjonelle* fortellingene om "hopperen" Bjørn Wirkola på 1960-tallet, fortellinger blottet for "finske" essensialiserte narrativer. Den tredje forståelsen finner vi i vår egen tids *re-essensialiserende* fortelling om Wirkola, fortellinger som presenterer hans identitet som kvensk og hans resultater som et symbol på det kvenske.

1950-tallet var langrennsløper Per Olsens tiår i sporet. Han fikk sitt gjennombrudd i junior-NM i 1952 med gull i både langrenn og kombinert. Han representerte Norge under OL i Cortina i 1956 hvor han gikk inn til 19. plass på 30 kilometer og ble tatt ut til å gå på stafettlaget som ble nummer fire. Han tok sølv i NM både i 1955 og 1957. Olsen deltok i ski-VM i Falun i 1954 og i Lahti i 1958.³ Bjørn Wirkola ble Norges største hoppstjerne på 1960-tallet med to gull i VM i Oslo i 1966 og som den første i historien med sammenlagt seier i den Tysk-Østeriske Hoppuka tre år på rad mellom 1967–69. Han tok i perioden 1965 til 1971 også åtte NM-titler, vant fem kongepokaler og var innehaver av tre verdensrekorder i skiflyging. Etter å ha deltatt i tre OL satte Wirkola hopp-skiene i skiboden etter OL i Sapporo i 1972 og bytta dem ut med fotballsko. Fra 1971 til 1974 spilt han 97 kamper og skåret 28 mål i norsk toppfotball for Rosenborg ballklubb. I 1971 sesongen var han med å vinne både serie- og cupmesterskap. Hans allsidige toppidrettskarriere som kombinertløper, hopper og fotballspiller ble belønnet med Egebergs ærespris i 1971.

Pressen er kanskje den fremste eksponenten av idrettshelter og produsenten av ulike nasjonale fortellinger.⁴ Å bruke pressens framstillinger av Per Olsen og Bjørn Wirkola som kildegrunnlag er derfor en egnet inngang til å forstå hvordan kvensk identitet har blitt forstått ulikt gjennom de siste 80 årene. Begge ble fulgt tett i både nasjonale og regionale aviser da de var aktive. Artikkelen "Per Olsen – den nye Arvo Viitanen", som bygger på avisilder fra 1950-tallet, ligger til grunn for framstillingen av Olsen i denne teksten.⁵ Om vi søker i Nasjonalbibliotekets digitale avisarkiv får vi over 12 000 treff på "Per Olsen" i årene 1950 til 1959. Selv om Per Olsen er et relativt vanlig navn, kan en gå ut fra at en overveiende del av disse treffene er knyttet til "Finnmarks

3 Helge Chr. Pedersen, "Per Olsen – den nye Arvo Viitanen: Framstillingen av Finnmarks første skistjerne i nasjonal og regional presse i 1950-åra", i Helge Chr. Pedersen & Eivind Å. Skille (red.), *Utafor sporet? Idrett, identiteter og regionalisme i nord* (Vallset 2016), s. 248.

4 Isak Lidström, "Den egensinnige från Kittelfjäll: En biografisk studie om utförsåkaren Bengt-Erik Grahn", i *Scandia* 2021: 1 (vol. 87).

5 Helge Chr. Pedersen, "Per Olsen – den nye Arvo Vitanen".

første skistjerne”.⁶ Søker en på ”Bjørn Wirkola” får en over 21 000 treff i årene 1960 til 1969. Mange av treffene på Olsen og Wirkola er fra resultatlister i inn- og utland, men det er også mange nyhets-, kommentar- og reportasjeartikler. I tillegg til artikler i pressen har jeg brukt Bjørge Lilleliens bok *Bjørn Wirkola. Knall og fall. Fortalt til Bjørge Lillelien*⁷ og Anstein Mikkelsens TV-dokumentar *De som hoppet før Wirkola*⁸ som grunnlag.

Begge var altså fra Aronnes, bygdelaget ved bredden av Altaelva som trakk til seg en betydelig kvensk innvandring fra Tornedalen i Nord-Finland på 1800-tallet.⁹ I tillegg til å livnære seg av laksefiske og den fruktbare jorda, ble skiferdrift i steinberget og ishavsfangst viktige næringer for mange.¹⁰ Skiidretten sto sterkt, og Alta IF, som i hovedsak rekrutterte fra bygdelagene Elvebakken og Aronnes, var et nordnorsk kraftsenter for idretten i perioden.¹¹ Skimiljøet hadde siden før krigen hatt et utstrakt konkurranse- og treningsstilbud for bygdas mange skiløpere, og det ble drevet et strategisk treningsarbeid i samarbeid med Rovaniemi i Nord-Finland.¹² Den sterke etniske og kulturelle koblingen til Nord-Finland i Alta-samfunnet speilet seg således i skiidretten. I nasjonal sammenheng var imidlertid skiidretten i Alta på 1950-tallet, nokså avsondret fra landet ellers - geografisk, kulturelt og mentalt sett. Disse realitetene preget skiidretten i nord, og kan delvis forklare hvorfor en søkte samarbeid over grensa til Finland. Den manglende nasjonale integrasjonen preget også pressens syn på skiidretten her nord. Nordnorske løperes deltakelse sørpå ble en stor begivenhet i nordnorske aviser. Også besøkende skistjerner sørfra til Altarennet og hovedlandsrennet for Nord-Norge fikk pressens oppmerksomhet. Å få måle krefter med ”søringene” og vise at nordnorske løpere kunne bite fra seg ble viktig. Som en periferi i den nordnorske periferien, bidro møtene med søringene til finnmarkingenes selvforståelse som ”finnmarkinger”.¹³ Den ”annerledes” ”finske” kulturen som Olsen og Wirkola hadde vokst opp i, og som hadde lagt grunnlaget for deres idrettskarrierer, fikk likevel veldig ulik oppmerksomhet i pressen. Før jeg går inn på de ulike fortellingene om Olsen

6 Helge Chr. Pedersen, ”Per Olsen – den nye Arvo Vitonen”.

7 Bjørge Lillelien, *Bjørn Wirkola: Knall og fall: Fortalt til Bjørge Lillelien* (Oslo 1969).

8 Anstein Mikkelsen, ”De som hoppet før Wirkola” (NRK 2015). <https://tv.nrk.no/program/KMTE40001013>

9 Einar Niemi, ”Kvenene – Nord-Norges finner. En historisk oversikt”, i Anne Bonnevie Lund & Bente Bolme Moen (red.), *Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge* (Trondheim 2010); Teemu Ryymin, ”Historie, fortidsforestillinger og kvensk identitetsbygging”, i Bård A. Berg & Einar Niemi (red.) *Fortidsforestillinger. Bruk og misbruk av nordnorsk historie: Rapport fra det 27. nordnorske historiseminar, Hamarøy 27.-29.9.2002*, Speculum Boreale, nr 4. Universitetet i Tromsø (Tromsø 2004).

10 Kjell Roger Eikeset, *Altas historie: Bind 3*.

11 Tor Oskar Thomassen & Ole Petter Gurholt, ”Skiidretten i Alta gjennom 100 år”, *HIF-rapport*, Alta 2002:17; Pedersen, ”Per Olsen – den nye Arvo Vitonen”.

12 Helge Chr. Pedersen, ”Sport, Politics and Ethnicity in the North: Workers’ Sport in Western Finnmark in the Late 1930s”, *Acta Borealia*, 2008: 2 (vol. 25), s. 160 – 186; Helge Chr. Pedersen, ”Per Olsen – den nye Arvo Vitonen”.

13 Helge Chr. Pedersen, ”Sport, Politics and Ethnicity in the North”; Helge chr. Pedersen, ”Per Olsen – den nye Arvo Vitonen”.

og Wirkola vil jeg klargjøre hvordan jeg forstår begrepet etnisitet, da særlig knyttet til norsk minoritetspolitikk overfor kvenene.

Kvensk etnisitet og norsk minoritetspolitikk

Det er relativ stor enighet innenfor historiefaget om at etnisitet er noe som skapes og utvikles i grenselandskapet mellom ulike folk.¹⁴ I kontrast til denne konstruktivistiske forståelsen av etnisitet står det en kan karakterisere som en essensialistisk forståelse. En essensialistisk tilnærming innebærer en forståelse av at det er noe særegent ved vedkommende folk som konstituerer dets etnisitet: Noen indre felles kulturtrekk og/eller arvelige egenskaper som danner kjernen eller essensen i gruppas etnisitet. Et slikt syn på de etniske relasjonene i nord var bærende for statens offisielle assimilasjonsstrategi som varte godt inn på 1950-tallet.¹⁵ Selv om etnisitet oppstår i grenselandskapet mellom ulike folk, formes, konstrueres og rekonstrueres kollektiv etnisk identitet også mer eller mindre bevisst. Etnisitetens konstruksjon bygger gjerne på en strategisk utvelgelse av noen bestemte kulturtrekk, historier, tradisjoner og nærhet til et bestemt geografisk område. Slik konstrueres gjerne etnisitet på en essensialisierende fortids- og kulturforståelse. Skisport har for eksempel vært en viktig pilar i den norske nasjonsbyggingen som kontinuerlig, men med skiftende innhold, har pågått siden 1800-tallet.¹⁶

Et annet eksempel på hvordan utvalgte historier og tradisjoner kan brukes strategisk for å konstruere en kollektiv identitet er hvordan Norske kveners forbund (NKF) og Kvensk institutt siden 1990-tallet har forsøkt å re-essensialisere den kvenske identiteten og historien.¹⁷ Teemu Ryymin skriver at ordet kven sannsynligvis kommer av ordet "hvein" eller "hvain", en norrøn betegnelse på en spesiell landskapstype som blant annet finnes i Bottenviken.¹⁸ I norrøne og seinere skrifter har begrepet kven blitt brukt om finskspråklige fra dette området. I moderne tid har det innenfor historiefaget vært en betegnelse på finsktalende innvandrere til Troms og Finnmark på 1600–1800-tallet og deres etterkommere.¹⁹ Denne begrepsforståelsen ligger til grunn for dagens norske kvenpolitikk. Sentralt i NKF og Kveninstituttets minnehistorie er kvenenes tilknytning til "hjemlandet" og forfedrene, der det trekkes en kontinuerlig

14 Fredrik Barth (red.), *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference* (Bergen-Oslo 1969); Harald Eidheim, *Aspects of Lappish minority situation* (Oslo 1971); Einar Eythórsson, "Intervju med Harald Eidheim, 13. desember 2004 på Etnografisk Museum", *Norsk antropologisk tidsskrift*, 2005: 4 (vol. 16), s. 248–256.

15 Se for eksempel Astri Andresen; Bjørg Evjen & Teemu Ryymin (red.), *Samenes historie 1751 til 2010* (Oslo 2021).

16 Helge Chr. Pedersen, "Skiing and National Identity seen from North Norway", i Halvor Kleppen (red.), *Winter Sport and Outdoor Life: Papers presented at the Telemark Conference for Historians of Sport. February 23.-26.2011* (Morgedal 2011), s. 215–225.

17 Teemu Ryymin, "Historie, fortidsforestillinger og kvensk identitetsbygging".

18 Teemu Ryymin, "Historie, fortidsforestillinger og kvensk identitetsbygging", s. 135.

19 Teemu Ryymin, "Historie, fortidsforestillinger og kvensk identitetsbygging", s. 135.

forbindelse mellom dagens kvener tilbake til ”Kvenland” i Ottars beretning fra 800-tallet. I denne fortellingen er kvenene et distinkt folk som skiller seg fra samer, nordmenn og finner med sin egen historie, sitt eget språk og ”hjemland” og sine egne tradisjoner og skikker. Denne forståelsen av kvenenes historie skiller seg fra den faghistoriske forståelsen av kvenene som en spesifikk folkegruppe i Norge med røtter i Tornedalen.²⁰ Forklaringen på denne radikaliseringen av den kvenske historiefortellingen ligger ifølge Ryymin ikke i at en har tatt i bruk nye kilder og materielle funn, men må søkes i vår egen samtids minoritetspolitiske situasjon i nord. Ryymin konkluderer med at fortellingene om en kontinuerlig kvensk historie, distinkt forskjellig fra andre nordlige folkegruppers historie, er myteproduksjon som kvensk etnisk identitet kan bygges på. Å bruke historien strategisk på denne måten er ikke noe spesielt for kvenske organisasjoner og aktivister, men en helt vanlig måte å benytte fortida på som grunnlag for nasjonsbygging og styrking av etniske kollektive identiteter.²¹ Slik skapes en kvensk minnehistorie formet av vår egen tids politiske ønsker og behov for å forme fortellingene om fortida.²² Disse to forholdene - erkjennelsen av at etnisk identitet er noe som konstrueres, og at slike konstruksjoner gjerne bygges på bevisste utvalg av historier, symboler og verdier – gjør en studie av to ”kvenske” skistjerner innenfor den ”norske” nasjonalidretten relevant, fordi idretten ikke bare er en arena for fysisk kappestridd – men også en arena hvor det kjempes om hegemoniet over ulike former for identitetsforståelser.

Den svenske historikeren Isak Lidström har i sin forskning undersøkt hvordan samisk og svensk identitet har blitt reforhandlet innenfor skiidretten i den svenske offentligheten.²³ I hans portrett av den svensk-samiske alpinisten Bengt-Erik Grahn fra Tärnaby som konkurrerte på 1960-tallet, viser han hvordan identiteter koblet til samisk etnisitet og det svenske nasjonsfelleskapet eksisterer parallelt i fortellingene om Grahn.²⁴ Som allerede antydnet finner ikke jeg en tilsvarende heterogen sameksistens mellom det kvenske og det norske, i alle fall ikke i fortellingene om Wirkola. Lidström mener begrepet hybriditet, som innebærer at de fleste mennesker har ”dubbla nationaliteter eller en bakgrunn i ulike etniske grupper”, passer godt for pressens beskrivelse av Grahn i hans samtid – Grahn var både svensk og samisk avhengig

20 Teemu Ryymin, ”Historie, fortidsforestillinger og kvensk identitetsbygging”; dens., ”The Making of Ethnic Identity: From Finns to Kvens”, i Marko Lamberg (red.), *Shaping Ethnic Identities: Ethnic Minorities in Northern and Eastern Central European States and Communities, c. 1450–2000* (Helsinki 2007), s. 100–157.

21 Helge Chr. Pedersen, ”A Sporting Nation: Creating Sámi Identity through Sport”, *The International Journal of the History of Sport*, 2021:12 (vol. 38), s. 1210–1277. DOI: 10.1080/09523367.2021.2002302

22 Teemu Ryymin, *Historie, fortidsforestillinger og kvensk identitetsbygging*, s. 134.

23 Isak Lidström, *På skidor i kulturella gränsland: Samiska spår i skidsportens historia*, *Malmö Studies in Sport Sciences*, vol. 39 (Malmö 2021).

24 Isak Lidström, ”Den egensinnige från Kittelfjäll”.

av konteksten.²⁵ Det er ingen tvil om at den samme hybriditeten preget det Altasamfunnet som Olsen og Wirkola vokste opp i og konkurrerte i,²⁶ en hybriditet som delvis kommer til uttrykk i pressens forståelse av Olsen som både "finsk" og "norsk", men ikke i forståelsen av Wirkola i hans samtid.

For å forstå etterkrigstidens syn på den kvenske minoriteten er det nødvendig å kaste et blikk bakover i tid til før krigen. Både Niemi og Ryymin viser hvordan den norske statens politikk overfor den kvenske befolkningen har variert opp gjennom historien.²⁷ Fram til rundt 1850 hadde staten i stor grad et positivt syn på kvenene og deres kultur. Kvenenes evner som jordbrukere ble verdsatt, deres metoder ble ansett som forbilledlige og kultur og språk fikk utvikle seg. I likhet med politikken overfor samene endret også synet på kvenene seg i andre halvdel av 1800-tallet.²⁸ Den norske nasjonsbyggingen, sikkerhetspolitiske hensyn og sosialdarwinistisk tankegods betød at en streng assimilasjonlinje ble satt i gang overfor kvenene. En essensialisert, stereotyp forståelse av kvensk kultur og levemåte som mindreverdig den norske kulturen betød at myndighetene mente den måtte erstattes med norsk språk og levemåte. Etter 1945 endret så politikken seg igjen. Mens statens politikk overfor samene ble reorientert mot bevaring og utvikling av språk og kultur, kan politikken overfor kvenene kanskje best beskrives som en fraværende politikk – kvenene forsvinner ut av historien. Einar Niemi mener det kunne synes som at staten mente at det ikke var rom for å ivareta flere enn én etnisk minoritet, staten hadde nok med den samiske.²⁹ Ryymin viser at det skjer en gryende kvensk kulturell oppvåkning fra slutten av 1960-tallet, og at det kvenske organisasjonsarbeidet kommer i gang utover i 1980-årene, men at en ikke kan snakke om noe kvensk etnopolitisk gjennombrudd før etter 1990. I denne (re)vitaliseringen av kvensk identitet oppstår også behovet for å skape en samlende kvensk historiefortelling.³⁰ Som både Ryymin og Niemi viser har kvensk etnopolitisk organisering presset fram en ny og mer aktiv stat samtidig som kvensk aktivisme har ført til at mange igjen (re)orienterer sin identitet og setter den i sammenheng med en re-essensialisende forståelse av deres kvenske forfedres hjemland og deres kulturelle og etniske opprinnelse.³¹ I dag har kvenene fått folkerettslig status som nasjonal minoritet, noe som innebærer visse kulturelle rettigheter. I 2005 anerkjente staten kvensk som eget språk.

25 Isak Lidström, "Den egensinnige från Kittelfjäll", s. 62.

26 Helge Chr. Pedersen, "Mangfoldig arv – entydig identitet? Historiebruk, identitetskonstruksjon og medborgerskap i Finnmark", *Nytt Norsk Tidsskrift*, 2023; 2–3, s. 128–142.

27 Einar Niemi, "Kvenene – Nord-Norges finner"; Teemu Ryymin, "Historie, fortidsforestillinger og kvensk identitetsbygging"; dens., "The Making of Ethnic Identity".

28 Erik Odvar Eriksen & Einar Niemi, *Den finske fare* (Oslo 1981).

29 Einar Niemi, "Kvenene – Nord-Norges finner".

30 Teemu Ryymin, "The Making of Ethnic Identity".

31 Einar Niemi, "Kvenene – Nord-Norges finner"; Teemu Ryymin, "Historie, fortidsforestillinger og kvensk identitetsbygging".

1950-tallet: Essensialiserende forståelser av den ”finske” Per Olsen

Med unntak av enkeltstående reportasjer i nasjonal presse om tilstanden til skisporten i den nordlige utposten i ski-Norge, var det den lokale og regionale nordnorske pressen som var interessert i hva som foregikk mellom Mosjøen og Kirkenes i vinterhalvåret. Denne uvitenheten i den nasjonale pressen om hva som foregikk i nord kan ha bidratt til den essensialiserte forståelsen av Per Olsen som person og skiløper. Olsen var i pressens øyne en annerledes ”norsk” stjerne preget av en ”fremmed kultur” fra mørketidas land. Hans kvenske bakgrunn ble en del av pressens fortellinger om Per, både nasjonalt og lokalt. Tidvis ble ”finneenergien” som hans finske blod ga ham framstilt som et aktivum, tidvis kunne blodet koke over og ødelegge prestasjonene. Etter relativt svake resultater i VM i Cortina i 1956 forklarte Bull Aune dette i Arbeiderbladet med Olsens ”finske” bakgrunn: ”Per Olsen har finneblod i kroppen. Rent mentalt passer de lengre distanser bedre for ham enn ‘sprinten’”.³² For som Bull Aune sa: ”På kortere distanser derimot blir finneblodet for hissig”.³³

Denne framstillingen av Olsen korresponderer i stor grad med hvordan samiske idrettsutøvere ble essensialisert og framstilt som et resultat av sin samiskhet i Sverige. Lidström viser blant annet hvordan samiske skiløpere ble framstilt som ”naturens egne skiløpere”,³⁴ og hvordan alpinisten Grahn uredde stil ble knyttet til hans samiske bakgrunn.³⁵ Vera Boqvists artikkel i denne utgivelsen viser hvordan svensk presse framstilte den samiske alpinisten Sarah Thomasson som ”den lilla fjällbruden [som] är så söt”.³⁶ Thomasson samiskhet ble blant annet sett på som et aktivum for Sverige i 1950-årene – som god Sverige-reklame.

Olsens kvenske aner påvirket imidlertid ikke bare framstillingen av Olsens personlighet, men også hans elegante stil og teknikk ble betraktet som ”finsk”. En stil som hadde blitt dyrket fram i Alta i lang tid gjennom det nære samarbeidet med den finske elitetreneren Arne Jalkanen. Osloavisa Arbeiderbladet skrev i 1955:

32 *Arbeiderbladet* 17.02.1956, i Helge Chr. Pedersen, ”Per Olsen – den nye Arvo Vitane”, s. 264.

33 *Arbeiderbladet* 17.02.1956, i Helge Chr. Pedersen, ”Per Olsen – den nye Arvo Vitane”, s. 264.

34 Isak Lidström, ”Bland ’rationella asketer’ och ’ädla vildar’: Etniska relationer inom svensk längdskidsport från sekelskifte till mellankrigstid”, *Historisk Tidskrift* 2017: 4 (vol.137), s. 658; dens., ”Den egensinnige från Kittelfjäll”.

35 Isak Lidström, ”Den egensinnige från Kittelfjäll”.

36 Vera Boqvist, ”Vår främste man är en liten kvinna’: En studie om framställningen av utförsåkaren Sarah Thomasson i rikstäckande dagspress mellan 1949–1955”, *Idrott, historia och samhälle* 2023 (vol 42).

Det fremste produktet av dette norsk-finske samarbeidet er Alta-gutten Per Olsen. Han vant junior-NM i 1952, vakte oppsikt ved sin elegante stil i en rekke skirenn her sørpå i 1953 og 1954. Ennå er ikke Per Olsen noen Hallgeir Brenden. En dag de begge lykkes vil Brenden være en klar nr.1. Men Per Olsen har ungdommen på sin side. Og nettopp fordi "sprinten" har vært vårt svakeste kapitel hilser vi hans nye gjennombrudd med særlig glede. Når han har vokst seg sterkere og fått mer erfaring kan han bli – om ikke en Hallgeir Brenden, så kanskje – en Arvo Viitanen! [...] Vi har mye å lære av finnene, og Per Olsen er en god representant for finsk teknikk.³⁷

Ifølge Per Olsens sønn Ole Holt Olsen, var den finske skitreneren Arne Jalkanen og den kjente skilederen i Alta Ole Bull Aune de som hadde størst innflytelse på Pers karriere.³⁸ Jalkanen holdt treningssamlinger for regionens skiløpere i Alta i flere år. Disse samlingene var initiert av Petter Nilsen fra Rafsbotn i Alta som på begynnelsen av 1950-tallet var ansatt som skitrener på heltid i Vest-Finnmark. Nilsen arbeidet tett med Karl Th. "Kalle" Wirkola, far til Bjørn Wirkola, om treningsarbeidet i regionen. Nilsen og Wirkola var tydelig inspirert av både finsk hopp- og langrennstil. Blant annet var Jalkanen langrennstrener i Alta i 1951, mens Wirkola var hopp trener i Rovaniemi samme år. Utvekslingen over grensa påvirket stil, teknikk, treningsmetoder, utstyr og smurning. Arbeiderbladet skrev:

Framsente skiledere i Alta og Rafsbotn med Ole Bull Aune i spissen har nå arbeidet i flere år med å skape et nordnorsk skisentrum preget av finsk skiteknikk. Det ble brukt finske instruktører og finske treningsmetoder.³⁹

Per Olsen leste treningsbøker, tidsskrifter og magasiner for å holde seg oppdatert på hvilke metoder finnene brukte.⁴⁰ Tor Oskar Thomassen skrev i sin minnetale ved Per Olsens bortgang at Olsens konkurrent Håkon Brusveen mente "Per var veldig opptatt av å etterligne finlenderne, og spesielt Veikko Hakulinen".⁴¹ Per var framsynt og etterhvert ble den finske stilen også rettesnoren for Norges største stjerne på 1950-tallet, Hallgeir Brenden, og resten av skieliten som også lot seg inspirere av "den riktige teknikken etter finsk inspirasjon i Lahti".⁴² Etter de dårlige norske resultatene i VM i Lahti i 1958 der

37 *Arbeiderbladet* 05/3-1955, i Helge Chr. Pedersen, "Per Olsen – den nye Arvo Vitanen", s. 262.

38 Ole Holt Olsen, epost 14/5-2015, i Helge Chr. Pedersen, "Per Olsen – den nye Arvo Vitanen", s. 262.

39 *Arbeiderbladet* 05/3-1955, i Helge Chr. Pedersen, "Per Olsen – den nye Arvo Vitanen", s. 253-254.

40 Ole Holt Olsen, epost 14/5-2015, i Helge Chr. Pedersen, "Per Olsen – den nye Arvo Vitanen", s. 262.

41 Tor Oskar Thomassen, "Historien om idrettsmannen Per Olsen: Minnetale ved Per Olsens bisettelse". Upublisert.

42 NRK 19/1.2011, "Skispor fra 1952 til 1982. Finner og russere i sporet". <https://tv.nrk.no/serie/skispor-fra-fortiden/2011/KOID75005409>, i Helge Chr. Pedersen, "Per Olsen – den nye Arvo Vitanen", s. 262.

finnene viste seg overlegen, ble finnenes systematikk, organisering, teknikk og treningsmetoder tatt opp av den nye norske landslagstreneren Kristen Kvello.⁴³

Olsen brukte også sin kunnskap om finsk skismurning og finske ski i både konkurranse og trening. Han foretrakk Jærvinen ski, Rex klister og Vauthi festsmurning ifølge Thomassen.⁴⁴ Da han ble beste norske løper i Holmenkollen i 1955, etter den finske duoen Hilva og Kiuru og svenske Larson, forklarte Arbeiderbladet prestasjonen med at: "Per Olsen hadde bedre ski enn de andre norske løperne – og at han hadde brukt finsk klister i bånd".⁴⁵ Etter at det begynte å snø midtveis i rennet hadde Olsen, i likhet med Hilva og Kiuru, bedre gli enn de andre norske løperne. Dette var før de nasjonale smøretrailerne inntok verdenscupen og mesterskapene, i en tid da løperne selv sto for preparering av egne ski. "Per Olsen har lært å gå på ski i Alta, og han har lært det av finnene. Det er nok ingen tilfeldighet at den gode Per brukte finsk smørning i går" skrev avisa.⁴⁶

1960-tallet: Rasjonelle forståelser av "hopperen" Bjørn Wirkola

Fram til 1965 var Bjørn Wirkola først og fremst ansett som kombinertløper. I 1969 fortalte Wirkola til den legendariske NRK-reporteren Bjørge Lillelien:

Langrenn var den store idretten hjemme, og det hadde flere årsaker. For det første er det lettere å gå enn å hoppe på ski i mørke, dessuten hadde vi en langrennsløper som forbilde. Den lokale stjerne var Per Olsen fra Alta, og det var ham vi etterlignet. Vi gikk akkurat som han, trodde vi, og det var om å gjøre helst også å snakke som Per. [...] Han smurte skiene mine i det første ordentlige langrennet jeg var med i, og jeg ble nummer to. Jeg hadde fine ski, Per smurte seg derimot bort selv.⁴⁷

Han ble oppdaget i nasjonal sammenheng da han i 1961 for første gang deltok i junior NM. Wirkola var da 17 år gammel og reiste sammen med et annet stort talent, 19-årige Markus Svendsen fra Havøysund, som bodde og trente i Alta, og Altaværingen Frank Johanson. Wirkola var tatt ut til å delta i både kombinert og hopp. Etter mye arbeid hadde "klubbpappa" og Nord-Norges sterke skiadministrator Bull Aune klart å få guttene av gårde. Som det sto i avisa Friheten: "Deltakelsen for de tre har av økonomiske grunner vært noe usikker, men det synes nå å være bragt i orden".⁴⁸ Året etter uttalte Lillelien til Finnmark dagblad

43 NRK, "Skispor fra 1952 til 1982: Finner og russere i sporet", i Helge Chr. Pedersen, "Per Olsen – den nye Arvo Vitanen", s. 262.

44 Tor Oskar Thomassen, "Historien om idrettsmannen Per Olsen".

45 *Arbeiderbladet* 09/3-1955, i Helge Chr. Pedersen, "Per Olsen – den nye Arvo Vitanen", s. 262.

46 *Arbeiderbladet* 09/3-1955, i Helge Chr. Pedersen, "Per Olsen – den nye Arvo Vitanen", s. 262.

47 Bjørge Lillelien, *Bjørn Wirkola*, s. 15.

48 "Tre juniorløpere fra Alta til NM på ski", *Friheten* 31/1-1961.

at "Bjørn Wirkola [er] årets norske SENSASJON i ski-idretten".⁴⁹ Lillelien var begeistret og uttalte at Wirkola var "ett av de fineste skiemner jeg noen gang kan huske å ha sett" og tippet at Wirkola ville få sitt nasjonale gjennombrudd alt året etter (1963). "Skal vi se lenger fram, f.eks. til 1964, så tror jeg han vil være en av de fremste kandidatene til representasjonslaget".⁵⁰ Lillelien mente Wirkola hadde godt driv i langrennssporet og at han særlig imponerte i hoppbakken. Lillelien fikk rett i sin spådom og Wirkola ble tatt ut i kombinerttrotten til OL i Innsbruck i 1964.

Lillelien fortalte i 1962 til Finnmark dagblad at Wirkolas talent måtte være gitt i vuggegave: "Det er visse ting man ikke kan lære, disse tingene må man altså ha i kroppen, og det har tydeligvis Wirkola".⁵¹ I En "hjemme hos"-reportasje samme år i samme avis ble Bjørn portrettert sammen med sin far "Kalle" Wirkola foran et skap fullt av pokaler.⁵² Familiens kvenske røtter ble imidlertid ikke aktualisert, hverken som forklaring på Wirkolas medfødte egenskaper, hans evner som konkurransemann eller hans teknikk. Like før jul 1963 spådde en av Norges beste kombinertløpere, Gunder Gundersen, at Markus Svendsen og Bjørn Wirkola ville komme til å prege de internasjonale mesterskapene om få år. Han tippet Svendsen som OL-mester i 1968. De to gutta ville "skaffe skisporten her nord ytterligere goodwill" og "blikket er [derfor] vendt nordover til det for kort tid siden ukjente idrettsland".⁵³ Disse gutta pushet prestasjonsgrensa, som nordnorske storheter som Simon Slottvik, Alf Storelvmo og Sverre Stenersen hadde satt i Troms, enda lengre nordover. Det "nordnorske" tema kom også fram i en reportasje i Dagbladet i januar 1964. Det ble satt store forventninger til Bjørn, som ifølge trener Sverre Stenersen hoppet som en gud. "Det er godt nord-norsk krutt i den karen" uttalte Stenersen.⁵⁴

I 1966 skuffet de norske hopperne i den tysk-Østerrikske hoppuka. Wirkola forklarte dette med de vanskelige vær og føreforholdene som de norske løperne ikke følte seg godt nok forberedt på. Teknikken i tilløpet og utgangen fra hoppkanten satt heller ikke.⁵⁵ Da Wirkola mislyktes i skiflygingsbakken i Oberstdorf i 1967 forklarte han dette med dårlig form og at han var mentalt utslitt: "Jeg har ikke lyst til å hoppe, jeg stiller meg nærmest likegyldig overfor det hele. Jeg er nærmest utslitt, og orker nesten ikke tanken på skihopp" skrev han i magasinet Aktuell.⁵⁶ Han trengte hvile og skulle slappe av i Seefeld og samle krefter til nye hopp i et tett konkurranseprogram. På samme måte som skuffelsene ble forklart med rasjonelle faktorer som hoppteknikk, fysisk form

49 "Bjørge Lillelien til FD", *Finnmark dagblad* 05/3-1962.

50 "Bjørge Lillelien til FD", *Finnmark dagblad* 05/3-1962.

51 "Bjørge Lillelien til FD", *Finnmark dagblad* 05/3-1962.

52 "Bjørn hjemme hos pappa Karl som ennå har største troféet", *Finnmark dagblad* 30/3-1962.

53 "Markus Svendsen tippet som OL-mester i 1968", *Finnmark dagblad* 07/12-1963.

54 "Wirkola inn på hopp laget fredag", *Dagbladet* 27/1-1964.

55 "Jeg er også skuffet", *Arbeiderbladet* 03/1-1966.

56 Bjørn Wirkola, "Nå skal jeg hvile", *Aktuell* 1967:7B (vol. 22), s. 27.

og føreforhold ble triumfene forklart med at teknikken satt, at formen var god og at treningen hadde gitt resultater. I bakgrunnen lå noen hentydninger til en nordnorsk mentalitet, kraft og tøffhet, men denne regionalismen var blottet for de etniske forklaringsmodellene som ofte ble trukket fram når Olsen lyktes eller mislyktes.

Heller ikke den faktum at faren "Kalle" Wirkola snakket finsk og hadde hatt et nært samarbeide med finnene som trener, gjorde det finske aktuelt i framstillingen av Bjørn Wirkola. Ifølge Bjørn Wirkola selv var kanskje ikke farens innflytelse på ham som hopper så stor som en skulle tro.⁵⁷ Thomassen og Gurholt skriver om dette at "sønnen [Bjørn Wirkola] framhever likevel miljøet i Alta som viktigere enn farens instruksjon".⁵⁸ De tilføyde likevel: "Vi må nok kunne gå ut fra at det ble diskutert hopp og gitt gode råd rundt kjøkkenbordet hjemme".⁵⁹

Det kan være mange faktorer som kan bidra til å forklare de ulike forståelsene av kvensk identitet i fortellingene om Olsen og Wirkola. De hadde ulike personligheter og ulik grad av suksess. De konkurrerte i hvert sitt tiår og de konkurrerte etter hvert i hver sin idrett. De hadde ulike veier til suksess og de fikk ulik geografisk base for sin suksess. Jeg vil forsøke å dele forklaringene inn i to: i *Fra essensialisme til realisme* vil jeg undersøke indre forklaringer som tok utgangspunkt i Olsen og Wirkola som personer, for deretter i *Wirkola og den nye tid* søke ytre forklaringer i samfunnet rundt Olsen og Wirkola.

Fra essensialisme til rasjonalisme

Per Olsen og Bjørn Wirkolas var nok ganske ulike som personer og av vesen, noe som kan ha bidratt til at de ble forstått såpass ulikt av pressen. Olsen fulgte sin egen vei og ble nok oppfattet som noe egenrådlig. Han var relativt lite snakkesalig – litt innadventd, men med temperament. Denne staheta og temperamentet ble igjen knytta til "det finske lynnet" og "det finske temperamentet" hans.⁶⁰ Lidström skriver i sin biografi av Bengt-Erik Grahns at også Grahns ble portrettert som "egensinnig". Det at han "åka som han ville, oavsett omgivningens synpunkter och åsikter, var något av en maktdemonstration och ett framträdande drag i Bengt-Erik Grahns idrottsmannapersona."⁶¹ Grahns egenrådighet og vilje til å kjøre som han ville ble igjen knytta til hans samiske bakgrunn. Olsen brukte finske ski og smurning, han trente inspirert av finnene og gikk, som Grahns, sin egen vei, noe som ble lagt merke til og bemerket av pressen.

57 Intervju med Bjørn Wirkola 28.05.2019.

58 Tor Oskar Thomassen & O. P. Gurholt, "Skiidretten i Alta gjennom 100 år", s. 52–53.

59 Tor Oskar Thomassen & O. P. Gurholt, "Skiidretten i Alta gjennom 100 år", s. 52–53.

60 Helge Chr. Pedersen, "Per Olsen – den nye Arvo Vitanen".

61 Isak Lidström, "Den egensinnige från Kittelfjäll", s. 83.

Langrenn krevde utholdenhet, seighet og styrke og det var rom for "hissig temperament". Olsens temperament ble som nevnt trukket fram i ulike sammenhenger – både i forbindelse med stafettuttaket i VM i 1958 der han etter sigende nektet å gå – noe som seinere ble dementert av landslagsledelsen, og som forklaring på at han visstnok var best på de lange distansene.⁶² Slik både fremmet og hemmet det "finske temperamentet" hans prestasjoner.

Wirkola var annerledes som person. Som Wirkola fortalte i Lilleliens biografi:

Det er litt av et sprang fra Alta til skihoppmiljøet omkring Oslo og Bærum eller Trondheim. Tonen er kjappere. Heldigvis viste det seg at jeg ikke var fremmed for tonen selv – det har vel noe med hoppmentaliteten å gjøre.⁶³

Hopp krevde spenst, kraft og andre mentale evner – et sindig rolig vesen og Wirkola var roligheten selv. En ung utøver med kontroll på nervene og på omgivelsene. Under VM i Holmenkollen i 1966 fikk Lillelien Wirkola til å komme innom kommentatorboksen i pausen mellom første og andre omgang. Tåka lå tjuvt utover bakken og Wirkola ledet på Jiri Raska fra Tsjekkoslovakia. Wirkola var ifølge Lillelien selvsikker og mente han hadde alle muligheter til å bli verdensmester. Han var likevel ikke "noen kjekkas", men:

en iskald, beregnende idrettsmann av toppkvalitet [...]. En 23-åring fra Alta som skar gjennom alt tøy[s] og all falsk beskjedenhet og sa tingene på forståelig norsk: Han mente han burde være verdensmester, slik tingene lå an, klokken halv fem!⁶⁴

Wirkola kunne også ha nerver, men han behersket dem, samtidig som han kunne forsøke å psyke ut motstanderen med en kvikk kommentar.⁶⁵ Mens Olsens temperament ble knyttet til "finsk" mentalitet og lynne, hadde Wirkolas rolige vesen mer rasjonelle forklaringsmodeller i pressen; som hans gode forberedelser og hans fysiologiske og mentale egenskaper. Det ble også gått vitenskapelig til verks for å forklare hans konkurransenerver. Norsk arbeidsforskningsinstitutt og ukebladet *Aktuell* plasserte elektroder på Wirkola og hans konkurrent Lars Grinis brystkasser for å overvåke hjerterytmen deres før og under konkurransehopp. Undersøkelsene viste at Wirkolas hjerterytme, og dermed stressnivå, forholdt seg lavere enn Grinis gjennom hele hoppet. Dette til tross for at Grini hadde lavere hvilepuls enn Wirkola.⁶⁶ Hans fysiologi var kanskje skapt for å hoppe på ski?

62 Helge Chr. Pedersen, "Per Olsen – den nye Arvo Vitanen, s. 265–266.

63 Bjørge Lillelien, *Bjørn Wirkola*, s. 21.

64 Bjørge Lillelien, *Bjørn Wirkola*, s. 9.

65 Bjørge Lillelien, *Bjørn Wirkola*, s. 11.

66 Bjørge Lillelien, *Bjørn Wirkola*, s. 11–12.

En annen årsak til at Wirkolas etniske bakgrunn ikke ble aktualisert kan nok også forklares med at han alt som 19 åring i 1962 flyttet fra Alta og bosatte seg i Trondheim hvor han hadde fått jobb i Axel Bruuns sportsforretning. Dermed flyttet han fra det miljøet pressen i Olsens tid hadde forstått som "finsk" og finskinspirert. I Trondheim trente og konkurrerte Wirkola i et "helnorsk" miljø med resten av norgeseliten. Det "finske" var ikke noe som kunne bidra til å forklare hans framganger, eller tilbakeslag. Wirkolas prestasjoner ble forklart med de samme faktorene som ble brukt om andre "norske" løpere. Han hadde mental styrke, han drev systematisk trening, han hadde talent, han hadde suveren stil og teknikk, og han hadde evne til å være best når det gjaldt. Forklaringen på disse egenskapene var en kombinasjon av arv og miljø, men ikke "finsk" arv og miljø. Han hadde naturlige egenskaper som ikke kunne trenes, men han hadde også videreforedlet disse egenskapene med systematisk trening og mental styrke. Olsen hadde også mange av disse egenskapene – en fantastisk teknikk og temperament, men for hans del ble egenskapene delvis koblet til den "finske" arven og skimiljøet.

Wirkola og den nye tid

Denne vendingen bort fra en essensialiserende forklaringsmodell til en rasjonell forklaringsmodell speilet også tiden Olsen og Wirkola konkurrerte i. Olsen slo igjennom bare syv år etter andre verdenskrigs slutt, en tid preget av gjenreiseing og av en minoritetspolitikk i brytning. Den umiddelbare fortida med krig og nedbrenning preget folks liv og, om vi legger fortellingene om Olsen til grunn, levde storsamfunnets eksotiserte forståelser av minoritetene i vår nordlige periferi fortsatt godt. Men en ny tid var i emning, både rent materielt sett med nye hus og gårder, men også ideologisk, politisk og mentalt. De tradisjonelle trespråklige samfunnene som preget bygdene rundt Altafjorden før krigen, ble gradvis erstattet av "det moderne" sosialdemokratiske livet i en gryende velferdsstat.⁶⁷ Det nye samfunnet som vokste fram, skjøv minoritetenes språk og kulturer i bakgrunnen til fordel for "moderne" norskt språk og levemåte. Denne utviklingen ble også synlig i måten en forsto folk på – de ble i mindre grad knyttet til sitt etniske opphav og heller knyttet til "moderne" identitetsmarkører og egenskaper.

Da Wirkola var på topp var gjenreiseinga gjennomført og et tilbaketog stadium, og den "norske" framtidsoptimismen preget både folk og samfunn. Velferdsstaten var under full utbygging, og Finnmark ble gjennom 1960-tallet en langt bedre integrert del av Norge. Både rent praktisk gjennom bedre kommunikasjoner, gjennom en bevisst økonomisk og sosial politikk rettet mot nord, men også mentalt og identitetspolitisk. Dette påvirket idretten og forståelsen av utøverne nordfra. To eksempler kan illustrere endringene som

⁶⁷ Helge Chr. Pedersen, "Mangfoldig arv – entydig identitet".

var i ferd med å skje. Alta flyplass ble åpnet i 1962 med regulære ruter sør-over, et tilbud som ble kraftig utbygd i løpet av det kommende tiåret. I 1969 ble de første rutene med jettfly startet.⁶⁸ Dette gjorde mulighetene til å reise langt enklere. Reisetiden sørover ble redusert fra en uke, som den hadde vært i Olsens konkurransedager, til noen timer, og de økonomiske kostnadene ble langt lavere. Reising ble med andre ord tilgjengelig på en helt annen måte enn tidligere. TV-signalene var også i ferd med å spre seg rundt om i landet, selv om det store gjennombruddet i Finnmark ikke kom før på 1970-tallet. I 1963 hadde bare rundt 2% av husstandene i Finnmark TV, mens andelen i 1969 var økt til 14%.⁶⁹ Flere skiløpere kunne nå få delta i nasjonale renn sørpå, og behovet og betydningen av Landsrennet for Nord-Norge ble mindre. Samtidig ble Finnmark gradvis mindre eksotisk og mer som Norge for øvrig.

Parallelt med denne praktiske integreringen var bevisstheten om at vi hadde en betydelig kvensk befolkning i nord langt mindre enn den hadde vært i mellomkrigstida og de tidlige etterkrigsårene.⁷⁰ Ved inngangen til 1960-tallet hadde også det offisielle synet på minoritetene i nord endra seg. Det sosialdarwinistiske og nasjonalistiske etterslepet var borte, i alle fall i statens offisielle politikk. Samene ble nå etter hvert ansett som et folk med kulturelle og språklige rettigheter som staten hadde ansvar for å ta vare på og beskytte. Språk og kultur skulle ikke lenger aktivt frarøves den samiske befolkningen, men erstattes av språklig og kulturell beskyttelse, bevaring og rettigheter. Her ble kimen til statens anerkjennelse av samene som urfolk lagt, en anerkjennelse samene selv kjempet fram særlig på 1970-tallet med Alta-saken som det store vendepunktet. Statens minoritetspolitikk overfor kvenene skilte seg imidlertid fra samepolitikken utover i etterkrigstiden. Mens grunnlaget ble lagt for en anerkjennelse av samisk kultur og språk ble statens politikk overfor kvenene preget av stillhet og fravær av politikk.⁷¹ Kvenene eksisterte ikke som minoritet i myndighetenes bevissthet lenger, bortsett fra i overvåkningstjenestens rapporter og arkiver hvor kvenenes røde politiske tilbøyeligheter fortsatt ble ansett som verdig de hemmelige tjenesters oppmerksomhet.⁷²

Språket og kulturen forsvant gradvis utover i perioden og ble spist opp av velferdsstatens likhetstanke. Den sosialdemokratiske universalismen, der alle skulle være like, uavhengig av kultur, etnisitet og klassebakgrunn, med rett på de samme statlige ytelser, bidro sammen med samfunnets generelle modernisering til en akselerasjon i den videre fornorskningen av kvenene.⁷³ Den

68 Lars Engerengen & Harald Olsen, "Alta lufthavn, Elvebakken", *snl.no*. https://snl.no/Alta_lufthavn,_Elvebakken

69 Jon Annar Fordal & Nina Didriksen, "1960-tallet: Nå begynner det!", *nrk.no*. https://www.nrk.no/informasjon/fjernsynet-50-ar_-1960-tallet-1.7201941

70 Einar Niemi, "Kvenene – Nord-Norges finner".

71 Einar Niemi, "Kvenene – Nord-Norges finner", s. 47.

72 Einar Niemi, "Kvenene – Nord-Norges finner", s. 47–48.

73 Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport ble lagt fram 1. juni 2023. I rapporten skilles det mellom fornorskningsspolitikk og fornorskning – der det første omhandler statens

kvenske kulturen forsvant fra offentligheten, men fortsatte å leve videre rundt en del kjøkkenbord, i navnetradisjoner (som Wirkola) og i stedsnavn. Dette bakteppet kan bidra til å forklare hvorfor pressen ikke kategoriserte Wirkola ut fra etnisitet og dermed underforstått anså ham som "norsk" da han hoppet til gull i VM i Oslo i 1966 og tok trippelen i Hoppuka mellom 1967 og '69. Wirkola var, på tross av sitt "finske" etternavn, en utflytta representant for det moderne "norske" Finnmark, mens Olsen med sitt "norske" etternavn i mange sammenhenger hadde blitt forstått som "finsk". Det er også trolig at denne utviklingen bidro til at etnisitet og bakgrunn heller ikke ble tematisert i skimiljøet eller av løperne selv. Løperne var konkurrenter og stilte på startstreken som likeverdige, preget av den treningen de hadde lagt ned og de forberedelsene de hadde gjort. Faktorer som ikke i samme grad ble satt i sammenheng med hvor en kom fra eller hvilke forfedre en hadde.

Forståelsen av Wirkola som Finnmarking og Altaværing sto likevel sterkt gjennom 1960-åra. Han fortsatte å representere Alta IF og ble omtalt som "hopperen fra Alta" selv flere tiår etter at han hadde forlatt bygda. "Han gjør det av den enkle grunn at han tror dette betyr noe for kameratene i Alta. Som han sier det selv: 'De setter stor pris på det'".⁷⁴ Bjørge Lillelien sementerer i sin biografi om Wirkola fortellingen om Wirkola som altaværing,⁷⁵ men fra et Alta uten spor av kvensk kultur og arv.

2010-tallet: Strategisk re-essensialisering av "kvenske" Wirkola

Det kvenske som hadde hatt stor betydning i fortellingene om Per Olsen på 1950-tallet, og som var fraværende i 1960-tallets fortellinger om Bjørn Wirkola, reetableres i vår egen tids fortelling om Wirkola. Wirkola blir nå "kvensk" ski-hopper. I 2015 lagde filmprodusent og forfatter Anstein Mikkelsen dokumentaren "de som hoppet før Wirkola".⁷⁶ I den NRK-sendte filmen spørres det om Wirkolas kvenske forfedre, som hoppet før Wirkola, la grunnlaget for hans gode evner til å håndtere utfordringer. Var det hans kvenske arv som gjorde han til en suveren hopper? Mikkelsen tar oss med når Bjørn Wirkola møter sin kvenske familiefortid. "Bjørn har samiske aner, men den kvenske bakgrunnen er mest framtreddende" forteller Mikkelsen mens han går gjennom Wirkolas slektstre med hans to søstre Lillian og Guri.⁷⁷ Vi møter Bjørns bestefar Ingvald Wirkola som var ishavsskipper i mange år som så mange andre kvener fra

---

offisielle minoritetspolitikk fram til begynnelsen av 1950-tallet, og der det andre omhandler de fornorskende prosessene som etter fornorskningens politikkens avvikling har ført til at minoritetene har blitt "norskere". <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/sannhets-og-forsningskommissjonen/rapport-til-stortinget-fra-sannhets-og-forsningskommissjonen.pdf>

74 Albert Kristiansen, "Hans siste sesong", *Aktuell*, 1971: 50 (vol. 26), s. 10.

75 Bjørge Lillelien, *Bjørn Wirkola*.

76 Anstein Mikkelsen, "De som hoppet før Wirkola".

77 Anstein Mikkelsen, "De som hoppet før Wirkola".

Altafjorden, og vi møter Bjørns far "Kalle". Mikkelsen og Wirkola reiser også til Spitsbergen i bestefar Ingvalds kjølvann. "Når jeg ser det spesielle landskapet her nord lurer jeg på om Bjørn har arvet utholdenheten, stå-på-viljen og sisu fra sine forfedre" filosoferer Mikkelsen.⁷⁸ Han resonerer videre sammen med Wirkola om fortellingene om at Wirkola hadde nerver av stål, hvorpå Wirkola sier: "Kanskje det ligg noe i genene: 'hopperen med ishavsblood i årene'".⁷⁹

Den kvenske stå-på-viljen var kanskje grunnen til at Bjørn, i likhet med sine forfedre, dro "tidlig ut i verden og gjorde store bragder" spekulerer Mikkelsen på.⁸⁰ Denne nye fortellingen om Wirkola, som skiller seg så tydelig ut fra fortellingene om ham på 1960-tallet, etablerer det kvenske i Wirkolas bragder. Mikkelsens fortelling er et eksempel på den kvenske (re)vitaliseringen som Ryymin og Niemi viser har funnet sted særlig etter 1990. Det kan se ut som idrettsmannen Bjørn Wirkola blir gjort til en del av en framvoksende kvensk minnehistorie som etablerer kvenenes særpregede identitet og kultur, deres lange tilstedeværelse i Norge og tilknytning til "hjemlandet". Mikkelsen og Wirkola reiser da også på besøk til Wirkolas slektninger («hjemme») i Tornedalen Klassekampens journalist Ole Magnus Rapp gjorde i 2023 et intervju med NRK Kvensk journalist Laila Lanes om hvordan kvenene "hever røsten". Her trekkes også Wirkola fram som en av mange kvener som har "hatt [en] sentral plass i norsk og internasjonal historie. Alle husker Bjørn Wirkola fra Alta og hans stil i hoppbakken".⁸¹ Behovet for kvenske forbilder som kan brukes i dagens identitetsproduksjon, er en nærliggende forklaring på introduksjonen av etnisitetskomponenten som forklaring på Wirkolas suksess i hoppbakken. Slik kan det se ut som at den etniske essensialismen i framstillingen av Per Olsen i avisenes fortellinger på 1950-tallet nå dukker opp på nytt, om enn i en annen form og med et annet formål. Mens Per Olsen ble framstilt av utenforstående som et produkt av en form for mytisk "finskhet" preget av finsk sisu og finskt temperament, i en kolonial eksotiserende minoritetstradisjon, kan det hevdes at Wirkola i vår egen tid blir en del av en kvensk selveksotisering som har til hensikt å nettopp knytte store prestasjoner til myten om "hjemlandet" og til forfedrenes bragder, for slik å bidra til å (gjen)reise en samlende kvensk kollektiv identitet og selvbilde.

Tre forståelser av to idrettsmenn

Per Olsen hadde brøytet løypa inn på den nasjonale skiarenaen for Bjørn Wirkola. Da Olsen slo igjennom i 1952 representerte han noe nytt og annerledes. Han viste at det til tross for økonomiske og transportmessige hindre

⁷⁸ Anstein Mikkelsen, "De som hoppet før Wirkola".

⁷⁹ Anstein Mikkelsen, "De som hoppet før Wirkola".

⁸⁰ Anstein Mikkelsen, "De som hoppet før Wirkola".

⁸¹ Ole Magnus Rapp, "Hever røsten", i *Klassekampen* 3/2-2023. <https://klassekampen.no/utgave/2023-02-03/hever-rosten>

var mulig for en fra den ytterste nordlige periferi å hevde seg i nasjonale og internasjonale mesterskap, bare en fikk sjansen. Han gjorde dette inspirert av "finske" metoder, finsk stil og finsk utstyr – preget av sin hybride "finske" bakgrunn i et "norsk" skimiljø. Da Wirkola begynte å hoppe bakkene ned i første halvdel av 1960-åra var hybriditeten borte og erstattet av en helnorsk forståelse. Fortellingene om hans metoder eller personlighet hadde ikke innslag av det "finske". Selv om en kan si at stilen hans, med nesa over skituppene og hendene på baklomma, var inspirert av den såkalte "finnestilen" som hadde slått igjennom med Matti Pietikäinen på midten av 1950-tallet, ble ikke dette presentert som noe "finsk" på 1960-tallet. Stilen hadde overtatt hegemoniet i hoppporten og var ikke lenger "finsk". Fortellingene om Wirkola var av ham som "hopper", preget av en rasjonell konkurransementalitet, trening og forberedelser som tok i bruk den optimale aerodynamiske stilen.

Den skiftende vektleggingen av etnisitet i pressens fortellinger om langrennsløper Per Olsen og skihopper Bjørn Wirkola vitner om ulike forståelser av kvenene som minoritet i etterkrigstida. Selv om statens oppmerksomhet omkring kvenene som minoritet mer eller mindre forsvant etter krigen, levde den essensialiserte forståelsen om denne nordlige minoriteten, som hadde preget mellomkrigstidas fornorskningsspolitikk, videre i avisenes fortellinger om Per Olsen. Når Bjørn Wirkola 10 år senere satt på toppen i de store hoppbakkene hadde usynliggjøringen av kvenene som minoritet også nådd sportsidene i avisene. Kvenene som minoritet hadde forsvunnet, både fra statens offisielle politikk og fra pressens fortellinger om 1960-tallets største "norske" skihopper. Forståelsen av Wirkola var nå preget av en form for idrettsrasjonalisme, en rasjonalisme som implisitt gjorde Wirkola "norsk".

Ryymän viser hvordan den kvenske etnopolitiske bevegelsen blåste nytt liv i kvenbegrepet og særlig fra 1990-tallet aktiverte en strategisk forståelse av den kvenske historien i arbeidet med å synliggjøre kvenene som nasjonal minoritet og i arbeidet for kulturelle rettigheter. En kan forstå Anstein Mikkelsens re-essensialisering av Wirkola som et uttrykk for denne nye minnehistorien hvor Wirkola blir et kvensk symbol på en fortidig kvensk storhetstid. Et symbol som kan brukes i (re)etableringen av kvensk identitet ved å løfte fram fortellingen om kvenene som folk.

Bjørn Wirkola ble "'vår' Wirkola" i samtidens nasjonale forstand klokka halv fem i Holmenkollen i 1966, slik han spådde i kommentatorboksen til Lillelien. Olsen ble ikke "vår" i samme forstand. Først og fremst fordi han ikke oppnådde den samme sportslige suksessen som Wirkola, men kanskje også fordi han ble forstått som litt "annerledes" enn "våre" andre og helt "norske" løpere på landslaget i samme periode. Olsen var norsk med "finsk" innslag, mens Wirkola først og fremst var "hopper", underforstått "norsk" hopper.